

Het verwerven en verwerken van formule-achtige reeksen woorden

TON KOET

Eva Puimège (2022). *An empirical investigation into the acquisition and processing of L2 formulaic sequences in meaningful input*. Katholieke Universiteit Leuven. 228 blz. Geraadpleegd op: <https://lirias.kuleuven.be/3684736?limo=0>

Enige tijd geleden is in Leuven de dissertatie over het empirisch onderzoek naar de verwerving en verwerking van formule-achtige reeksen woorden (FS-en) van Eva Puimège verschenen. Het zou jammer zijn als lezers zich door de wat minder pakkende titel zouden laten weerhouden om kennis te nemen van dit werk. Het onderwerp is zeker interessant en relevant voor het talenonderwijs. Mocht men nog denken dat een leerling bij het verwerven van de woordenschat van een vreemde taal het meest gebaat is bij het stampen van tweetalige papieren woordenlijsten (bij voorkeur van de vreemde taal naar de moedertaal en zonder context), dan kan men hier zien dat de verwerving ook anders kan. In deze dissertatie komt men allerlei manieren tegen waarop leerlingen uit betekenisvol aanbod in een vreemde taal op min of meer natuurlijke wijze reeksen woorden kunnen verwerven.

In de dissertatie worden vier onderzoeksvragen beantwoord:

1. Kunnen leerders kennis verwerven van woorden en van uit meer woorden bestaande uitdrukkingen door het bekijken van

een enkel televisieprogramma in de tweede taal?

2. Van welk type uitdrukking van meer woorden kunnen leerders kennis verwerven door het bekijken van televisie in de tweede taal
3. Wat is het effect van typografische versterking op de aandacht van leerders en het leren van uitdrukkingen van meer woorden als ze televisie met ondertiteling in de doeltaal kijken?
4. Heeft typografische versterking een blijvend effect op de aandacht van leerders en het leren van uitdrukkingen als ze deze verscheidene malen in een betekenisvolle context lezen?

Dit lijken alle vier zinvolle vragen, waarbij de eerste drie mooi in elkaars verlengde liggen.

Het centrale gedeelte van de dissertatie bestaat uit vier hoofdstukken waarin verslag gedaan wordt van vier empirische studies. Er is een inleiding met een verhelderende tabel waarin een vergelijkend overzicht van de vier studies wordt gegeven; ook is er een lijst met de belangrijkste terminologie; er volgt een uitgebreide bespreking van de achtergrondliteratuur; in het laatste hoofdstuk vindt men de conclusies.

Achtergrondliteratuur

De literatuurbespreking in het tweede hoofdstuk is beslist de moeite van het lezen waard. Lezers die de illusie hebben dat taal-

gebruik vrijwel geheel creatief is en dat sprekers en schrijvers naar believen vrije keuzes woorden en grammaticale structuren kunnen combineren tot unieke uitingen, moeten worden teleurgesteld. In 2.1.1 worden de criteria besproken om te bepalen of iets een formuleachtige reeks (*formulaic sequence*, FS) is. Blijkbaar waren Russische wetenschappers al in de 18^e eeuw bezig met het bestuderen van idiomatische uitdrukkingen, maar recenter onderzoek maakt vooral gebruik van corpora. Een groot deel van de taaluitingen bestaat uit FS-en: de schattingen variëren, maar 20% (van academische geschreven taal) tot 80% van geproduceerde gesproken taal bestaat uit kant-en-klare eenheden, ook wel aangeduid als *multiword expressions*, *idiomatic expressions*, *phrasal expressions*, *prefabs*, *chunks* en *multiword phrases*. In 2.1.1 komt ook het belang van FS-en voor het leren van een tweede taal aan de orde. Veel studies worden genoemd waaruit blijkt dat beheersing van FS-en het leven van de leerder gemakkelijk maakt: het taalgebruik komt bij *native speakers* natuurlijker en meer *native-like* over dan dat van degenen die de FS-en niet beheersen; men kan zich sneller en met minder aarzeling uiten; de spraak is vloeiender; de taalvaardigheid wordt positiever beoordeeld. In 2.2 wordt de invloed van de frequentie waarmee de FS-en voorkomen besproken: het schijnt dat niet alleen moedertaalsprekers maar ook leerders van een tweede taal in hun geheugen opslaan hoe dikwijls FS-en voorkomen. In 2.3 ziet men dat de beheersing van FS-en door niet-moedertaalsprekers helaas dikwijls veel te wensen overlaat: er zijn vaak fouten door de interferentie van de moedertaal, maar ook doordat de niet-moedertaalsprekers FS-en minder frequent of juist frequenter gebruiken dan moedertaalsprekers. De verwerving van FS-en is blijkbaar een tijdrovend proces. In 2.4 worden pogingen besproken om het proces sneller en soepeler te laten verlo-

pen door aandacht en *saliency* (saillantheid). Blijkbaar besteden veel tweedetaalleerders onvoldoende of geen aandacht aan de vorm van FS-en (ze lezen erover heen of de vorm dringt niet tot ze door). In 2.5 ziet men dat het soelaas kan brengen als de betreffende FS-en meer voorkomen. Het blijkt dat er naar andere manieren is gezocht om de leerders meer aandacht aan de vorm te laten besteden o.a. via *input enhancement* (versterking van het taalmateriaal waaraan de leerder wordt blootgesteld). Zo kan men het aantal malen dat een bepaalde FS voorkomt kunstmatig verhogen (*input flooding*); ook kan men gebruik malen van typografische versterking door de FS bijvoorbeeld vet af te drukken of te onderstrepen; en verschillende manieren van *input enhancement* kunnen worden gecombineerd: lezen terwijl men luistert en lezen met typografische versterking terwijl men luistert (*captions*). In 2.6 vindt men de achtergrondliteratuur voor de eerste drie empirische studies: het leren van FS-en door audiovisuele input; het gebruik van ondertiteling in de doeltaal (*captions*) vergeleken met het gebruik van ondertiteling in de moedertaal (*subtitles*). De *captions* kunnen ook weer typografisch versterkt worden. In 2.7 wordt de achtergrondliteratuur voor de laatste empirische studie besproken. De bibliografie is waardevol en helder gestructureerd; de lezer die niet goed is ingevoerd in de materie krijgt in korte tijd een idee van het vele onderzoek dat al is verricht.

Experimentele studies

In hoofdstuk drie 'Learning L2 vocabulary from audiovisual input: an exploratory study into incidental learning of single words and Formulaic Sequences' wordt het eerste experiment besproken. 21 Vlaamse studenten bedrijfswetenschappen bekeken een televisieprogramma van dertig minuten (BBC 'Dragon's Den'). In het programma kwam een aantal tamelijk moeilijke

woorden en uitdrukkingen voor. Via toetsen voorafgaand aan en na het bekijken van het programma kon men nagaan of de kennis van deze woorden en uitdrukkingen (het ging zowel om kennis van de betekenis als van de vorm) was verbeterd. Dat bleek inderdaad het geval te zijn. De eerste onderzoeksvraag kon daarmee positief beantwoord worden: ja, leerders kunnen zelfs met het bekijken van een enkel televisieprogramma hun vocabulairekennis verbeteren.

In hoofdstuk vier 'Learning L2 Formulaic Sequences through viewing L2 television and factors that affect learning' wordt verslag gedaan van de tweede empirische studie. Dit keer waren er 42 Vlaamse studenten die Engels als een vreemde taal leerden. De studenten bekeken een televisieprogramma van een uur waaruit niet minder dan 56 FS-en waren geselecteerd. Weer werd via een toets voorafgaand aan en een toets na het bekijken van het programma nagegaan of de kennis van deze uitdrukkingen was verbeterd. Dat bleek het geval te zijn zowel voor kennis van de betekenis als voor kennis van de vorm. Merkwaardig genoeg waren de vorderingen voor wat betreft de productieve kennis beter dan voor wat betreft de receptieve kennis. Een interessante bevinding was dat studenten die een grotere vocabulairekennis hadden meer vooruitgingen dan studenten die een geringere vocabulairekennis hadden.

Hoofdstuk vijf 'Promoting L2 acquisition of multiword units through textually enhanced audio-visual input: an eye-tracking study' behandelt de derde studie. 26 Vlaamse studenten (de meesten van hen studenten Engels) bekeken het televisieprogramma dat ook de deelnemers aan de tweede studie bekeken, maar dit keer waren er ondertitels in de doeltaal toegevoegd. Er waren twee versies: in de ene versie was de ene helft van de items voorzien van onderstreepte ondertitels en in de andere versie de andere helft. Deelnemers waren verdeeld in twee groepen: de ene groep kreeg

de versie met onderstreepte ondertitels in de eerste helft en de andere groep kreeg de versie met onderstreepte ondertitels in de tweede helft. De oogbewegingen van de deelnemers wezen erop dat ze meer aandacht hadden voor de onderstreepte ondertitels dan voor de niet-onderstreepte; aangenomen werd dat dit een goede zaak was omdat aandacht zou moeten leiden tot leren. In tegenstelling tot de eerste twee experimenten werd hier alleen de productieve kennis (*form recall*) gemeten. De kennis van de onderstreepte *multiword units* was op de toets na het bekijken van het programma meer vooruitgegaan dan de kennis van de niet-onderstreepte units. Helaas was dit niet het geval als men rekening hield met de tijd die de deelnemers aan het programma besteedden. Dit was een interessant experiment maar wel wat gecompliceerd; misschien daardoor waren de uitkomsten minder overtuigend dan die van de twee eerdere experimenten.

In hoofdstuk zes 'The effect of typographic enhancement on L2 collocation processing and learning from reading: an eye tracking study' gaat het niet meer over audiovisueel materiaal maar over gewone teksten op scherm. Er waren twee onderzoeksvragen:

1. Wat is het directe en het uitgestelde effect van tekstversterking op de leestijd van nieuwe FS-en in een tweede taal?
2. Wat is het effect van herhaalde blootstelling aan nieuwe FS-en in een tweede taal als alleen de tekst alleen de eerste keer is versterkt?

De Vlaamse studenten waren geen studenten bedrijfswetenschappen of talen maar studenten van allerlei faculteiten. De 57 studenten lazen tien teksten waarin 24 FS-en acht keer voorkwamen, de eerste maal was de FS typografisch versterkt. Er was een experimentele groep en een controlegroep. De helft van de experimentele groep las een versie van de teksten waarin de eerste helft van de FS-en vetgedrukt was en de tweede helft niet; de

andere helft van de experimentele groep las een versie waarin de tweede helft van de FS-en vetgedrukt was en de eerste helft niet. Om de eerste vraag te beantwoorden werden de oogbewegingen van de deelnemers bestudeerd om te kijken hoeveel tijd ze aan de vetgedrukte FS-en besteedden en hoeveel tijd ze besteedden aan eenzelfde FS-en als die niet vetgedrukt was. Dat viel tegen; de eerste keer besteedden ze wel extra tijd aan zo'n FS, maar de volgende keren lazen ze eroverheen. Als men ervan uitgaat dat het een goede zaak is dat leerders aandacht besteden aan een FS is dit geen gunstig resultaat. Om de tweede vraag te kunnen beantwoorden waren er twee posttests, een voor *form recall* en een voor *form recognition*. De experimentele groep deed het veel beter op de *form recognition* test dan de controlegroep; de receptieve kennis van FS-en gaat blijkbaar vooruit dankzij tekstversterking. De meeste deelnemers deden het slecht op de *form recall* test; ze konden na een week bijna geen van de FS-en meer produceren; dat is een minder gunstig resultaat. In de conclusies stelt de auteur dan ook dat de verwerving van productieve kennis van FS-en langdurige blootstelling aan materiaal in de doeltaal vereist.

Conclusies

In hoofdstuk zeven vindt men de conclusies. In 7.1 staat een nuttige tabel waarin men de verschillen en overeenkomsten tussen de vier studies kan zien; de aandachtige lezer herkent de tabel in de inleiding (1.2). In 7.2 wordt de theoretische bijdrage van de vier studies weergegeven. Voor docenten moderne vreemde talen is 7.3 *Pedagogical contribution of the four studies* het belangrijkste. De auteur waarschuwt dat men van tevoren niet weet hoe leerders de typografische versterking interpreteren; het doel van zo'n versterking moet hun duidelijk worden gemaakt. Ook moet men zich van tevoren afvragen welke FS-en typografische versterking behoeven.

Wat voor de ene leerder belangrijk is, is voor de andere oninteressant. Veel hangt af van de voorkennis. In 7.4 wordt de methodologische bijdrage van de vier studies weergegeven; terecht wordt het mogelijke effect van pretests op de gevonden leeropbrengst genoemd. Dit effect wordt ook genoemd in 7.5 *Limitations and suggestions for further research*.

Deze dissertatie is een interessante bijdrage aan onze kennis over de verwerving van een woordenschat in een vreemde taal, die voortbouwt op het werk dat onder andere aan de KUL is verricht (zie bijv. Peters, 2021). Het werken met audiovisueel materiaal met verschillende vormen van ondertiteling kan docenten inspireren om te experimenteren met alternatieve methodes van vocabulaireverwerving. Misschien is de typografische versterking (in de praktijk het onderstrepen of vet maken en incidenteel kleuren) van gewone tekst wat minder aansprekend. Het centrale deel bestaat uit artikelen waarvan er drie al eerder waren gepubliceerd. Het is begrijpelijk maar toch minder plezierig dat er veel herhalingen en overlappingsen zijn. Voor de lezer die niet goed in de materie is ingevoerd leidt de terminologie soms tot verwarring; iemand die de lijst met de belangrijkste terminologie niet heeft bestudeerd begrijpt misschien niet dat de term *collocation* hier de subcategorie van uit twee lexicale woorden bestaande FS-en aanduidt. De samenstelling van de groepen participanten is enerzijds beperkt tot Nederlandstalige studenten in het Vlaamse wetenschappelijk onderwijs (en waarschijnlijk goed vergelijkbaar met Nederlandstalige studenten in het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs) maar ook divers. De verschillen tussen de participanten in de vier studies hadden wat duidelijker genoemd kunnen worden: bij twee studies ging het om studenten talen, bij de eerste om studenten bedrijfswetenschappen en bij de laatste om studenten van allerlei faculteiten. Het zou interessant zijn

na te gaan of de resultaten ook gelden voor leerders van een lager niveau van taalvaardigheid, bijvoorbeeld leerlingen in het voortgezet onderwijs.

LITERATUUR

Peters, E. (2021). Bevordering van woordenschatkennis in het Engels; De rol van ondertiteling en beeldondersteuning in audiovisuele input. *Levende Talen Tijdschrift*, 22(2), 3–13. Geraadpleegd via: <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltt/article/view/2172>

TON KOET is docent Engels, lerarenopleider en redacteur van *Levende Talen Tijdschrift*. Hij was verbonden aan de Faculteit Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam en de Interfacultaire Lerarenopleidingen van de Universiteit van Amsterdam, waar hij onderzoek deed naar het onderwijs in en de beoordeling van de Engelse taalvaardigheid. E-mail: koetagn@hetnet.nl